

Analýza vzdělávací politiky České republiky ve vztahu k Výchově ke globálnímu občanství a základnímu vzdělávání

Martina Novotná

Vzdělávací program Varianty společnosti Člověk v tísni, o.p.s.

Únor 2016

1. METODOLOGIE

Výzkum probíhal v České republice v rámci evropského projektu Global Schools¹ a byl zaměřen na **analýzu existujících vzdělávacích strategií v různých státech Evropy. Jeho cílem bylo zjistit, zda je do formálního základního (primárního) vzdělávání začleněna Výchova ke globálnímu občanství², a pokud ano, do jaké míry a jakým způsobem.** Konečným výstupem bude srovnávací analýza vzdělávacích strategií na evropské úrovni, která bude zveřejněna v průběhu roku 2016.

Při psaní studie byly použity dva hlavní zdroje informací – analýza dokumentů a rozhovory s klíčovými informanty. V rámci analýzy byly nejprve identifikovány klíčové dokumenty týkající se jednoho z předem definovaných tematických okruhů (mír, lidská práva, rozmanitost, sociální a ekonomická spravedlnost, životní prostředí) a celkového pojetí globální dimenze ve vzdělávání. Poté byla provedena zevrubná analýza, která stanovila datum vytvoření, autorství, cílové publikum, typologii dokumentu (normativní/doporučující, národní/regionální/lokální), tematický okruh, klíčové pojmy, finanční dopady dokumentu a monitorovací a evaluační postupy. Zároveň bylo vytvořeno krátké shrnutí. Další informace byly získány ze strukturovaných rozhovorů. Mezinárodní výzkumný tým se rozhodl, že pro potřeby studie a z kapacitních důvodů je potřeba realizovat dva rozhovory – jeden se zástupcem tvůrce vzdělávacích strategií a jeden se zástupcem odborníků z praxe, tedy učitelů, vzdělávacích, ředitelů škol atd.

V případě České republiky se uskutečnily tři rozhovory. Dva z nich byly realizovány s tvůrci vzdělávacích a tematických strategií, což reflektuje českou situaci, kdy jsou do Výchovy ke globálnímu občanství aktivně zapojena dvě ministerstva (Ministerstvo školství a Ministerstvo zahraničních věcí). Jeden rozhovor proběhl se zástupkyní Pedagogické fakulty Karlovy Univerzity, která mj. také realizuje kurzy dalšího vzdělávání pro učitele prvního stupně základních škol. Všechny rozhovory poskytly jedinečný vhled do situace a poskytly dodatečné informace, které byly použity při analýze dokumentů.

Využity byly také další podpůrné dokumenty (články, zprávy, webové stránky atd.) i osobní konzultace s klíčovými aktéry, které umožnily zasadit důležité informace do širšího kontextu.

Vysvětlení terminologie:

Výchova ke globálnímu občanství

Výchova zaměřená na globální dimenzi, především na různou měrou zastoupené tematické oblasti, které byly dohodnuty partnery projektu Global Schools – mír, lidská práva, rozmanitost, sociální a ekonomická spravedlnost a životní prostředí. V českém kontextu se

¹ Projekt Global Schools: svět ve výuce (1. 4.2015 – 31. 3. 2018). Odkaz na výzvu k předložení návrhů: DEVCO B 06/134863/C/ACT/EU Europe – 5.

² Výchova ke globálnímu občanství je termín používaný v rámci mezinárodního projektu Global Schools. V České republice hovoříme o globálním rozvojovém vzdělávání nebo Výchově k myšlení v evropských a globálních souvislostech (více o používaných pojmech viz část 4).

čerpalo zejména z dokumentů týkajících se globálního rozvojového vzdělávání a Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech a také z dokumentů týkajících se vzdělávání k udržitelnému rozvoji a aktivního občanství (více ve 4. části této studie).

V dokumentu je používán pojem Výchova ke globálnímu občanství, pokud se jedná o všeobecný kontext. Pojem globální rozvojová výchova je využíván tehdy, pokud se jedná o český kontext.

Vzdělávací politika

Ucelený soubor rozhodnutí a doporučení se společným středně či dlouhodobým cílem (nebo cíli), který přímo ovlivňuje integraci Výchovy ke globálnímu občanství do formálního základního vzdělávání nebo se jí nějak týká. Jakožto obsáhlý proces zavádění myšlenek do praxe zahrnuje tato strategie také plány, programy a směrnice³.

Tento výzkum popisuje vzdělávací strategii jako politický proces, který má dopad na integraci Výchovy ke globálnímu občanství do systému formálního vzdělávání na základním stupni.

Základní/primární vzdělání

Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání (ISCED – International Standard Classification of Education) uvádí tuto definici:

„Vzdělávací programy primárního vzdělávání jsou obvykle vytvářeny tak, aby žákům poskytly pevné základní vzdělání ve čtení, psaní a matematice (tj. literární a numerickou gramotnost) a vytvořily pevné základy pro učení a porozumění klíčovými oblastem znalostí a osobnostního a sociálního rozvoje v přípravě na nižší sekundární vzdělání. Základní/primární vzdělání je zaměřeno na učení se základní úrovní složitosti s malou nebo žádnou specializací.“⁴

Slovník pojmů ISCED rozlišuje dvě úrovně základního vzdělávání:

*„Úroveň 1: **Primární vzdělávání** – začíná mezi pátým a sedmým rokem života, je počátkem povinné školní docházky, z níž obvykle pokrývá šest let celodenní školní docházky.*

*Úroveň 2: **Nižší sekundární vzdělávání** – pokračuje v základních programech z primárního stupně, výuka je však obvykle více orientovaná na jednotlivé předměty. Konec této úrovně je zároveň i koncem povinné školní docházky.“⁵*

³ Směrnice pro výzkum – Vademecum for qualitative comparative research on policy for Global Citizenship Education, Global Schools: EYD 2015 to Embed Global Learning in Primary Education, 2015

⁴ Překlad z dokumentu UNESCO-UIS 2012, International Standard Classification of Education ISCED 2011, s. 30.

⁵ http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:International_standard_classification_of_education_%28ISCED%29

Vzhledem k situaci v České republice, kde je vytvořeno kurikulum pro celou základní školu obsahující oba stupně, byly v analytické části použity strategické dokumenty týkající se nejen primárního vzdělávání (1. stupně), ale také nižšího sekundárního vzdělávání (2. stupně).

2. ANALÝZA POLITICKÉHO RÁMCE

2.1 HLAVNÍ STRATEGICKÉ DOKUMENTY

Pokud chceme definovat výchovu ke globálnímu občanství v České republice, musíme nejprve začít **Strategií vzdělávací politiky České republiky do roku 2020** (přijata v roce 2014), která znovu definovala a stanovila priority strategických cílů uvedených v předchozí strategii z roku 2001.⁶ V sekci Vize je zpracován smysl vzdělávání, kde se mimo jiné uvádí, že jednou ze vzdělávacích priorit strategie je „rozvoj aktivního občanství vytvářejícího předpoklady pro solidární společnost, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí“. Ačkoli tento bod není v textu dále rozveden, na rozdíl od třech dalších priorit, je tato věta o rozvoji aktivního občanství často zmiňována v různých dokumentech a iniciativách podporujících globální rozvojové vzdělávání (GRV).⁷

Potřeba jasné definice očekávaných úrovní znalostí a přístupů k aktivnímu občanství a udržitelnému rozvoji⁸ je zdůrazněna také jako jeden z nástrojů pro zavádění vzdělávací strategie s názvem **Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky 2015–2020** (přijaté v roce 2015), která je povinná pro všechny kraje⁹ a jejich vzdělávací plány. Navíc jedna celá část věnovaná udržitelnému rozvoji pokrývá řadu témat provázaných s tématy Výchovy ke globálnímu občanství.

Rámcový vzdělávací program základního vzdělávání (RVP ZŠ), který vstoupil v platnost 2005 a byl upraven v roce 2007 a 2013, je dokument stanovující povinné kurikulární rámce pro oba stupně „základních“ škol (primární i sekundární). Tyto obecné rámce jsou následně detailněji popsány na úrovni jednotlivých škol ve školních vzdělávacích programech, které si připravují jednotlivé školy samy v rámci jejich vzrůstající autonomie.¹⁰ Do českého vzdělávacího systému vnesl RVP několik důležitých novinek. Z pohledu tohoto výzkumu je nejdůležitější vymezení takzvaných průřezových témat, která mají být vyučována napříč všemi předměty. Téměř všechna průřezová témata (Multikulturní výchova, Environmentální výchova, Výchova

⁶ Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha, 2001.

⁷ Např. Globální rozvojové vzdělávání, Proč je nezbytné pro českou společnost a udržitelný rozvoj, POLICY PAPER FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci, 2015.

⁸ Na základních školách.

⁹ Nejnovější Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy Moravskoslezského kraje(2015–2020), který je cílovým regionem projektu Global Schools v České republice, tento pojem reflektuje a uvádí udržitelný rozvoj jako jednu z nejvýznamnějších oblastí.

¹⁰ Jak Rámcový vzdělávací program, tak i Školní vzdělávací program je specifikován v Národním programu rozvoje vzdělávání (tzv. Bílé knize) z roku 2001 a školském zákoně č. 561/2004.

demokratického občana, Mediální výchova a Osobnostní a sociální výchova) pokrývají některou část Výchovy ke globálnímu občanství a jedno z nich je věnováno výhradně oblasti **Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech**. Kromě toho jsou některé aspekty Výchovy ke globálnímu občanství přirozeně vyučovány v různých předmětech, které jsou součástí širších kategorií nazývaných vzdělávací oblasti. Nalezneme je ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět na prvním stupni a dále ve vzdělávacích oblastech Člověk a příroda a Člověk a společnost (dějepis, občanská výchova) na druhém stupni.

Význam globálního rozvojového vzdělávání (neboli GRV, což je v českém prostředí všeobecně používaný termín pro Výchovu ke globálnímu občanství (viz část 4) byl propagován v rámci rozvojové spolupráce koordinované Ministerstvem zahraničních věcí. V dokumentu **Strategie rozvojové spolupráce České republiky 2010–2017** (z roku 2010) je GRV uváděno jako významný prostředek zvyšování povědomí o rozvojových zemích a rozvojové spolupráci. Roku 2004 byl také spuštěn specifický grantový program s názvem Globální rozvojové vzdělávání a osvěta.¹¹ Ministerstvo zahraničních věcí zároveň iniciovalo **Národní strategii pro Globální rozvojové vzdělávání 2011–2015** (2011), klíčový dokument, který podrobně definuje všechny aspekty GRV (včetně podtémat) a stanovuje strategické cíle, jež mají být v oblasti GRV naplněny. Detailně definuje **obecné cíle GRV** včetně rozvoje specifických dovedností, postojů a hodnot; **hlavní oblasti GRV** (globalizace a vzájemná provázanost, lidská práva, globální problémy, jako například konflikt a mír, gramotnost, chudoba, a humanitární pomoc a rozvojová spolupráce); **hlavní principy GRV** (solidarita, udržitelnost, otevřenost, kritické myšlení atd.); **cílové skupiny** (studenti a učitelé na všech stupních vzdělávání i v sektoru neformálního vzdělávání); **hlavní aktéry GRV** a jejich roli (státní ministerstva – MZV, MŠMT, MŽP, tematické rady a vzdělávací a výzkumné instituce, Česká školní inspekce a nevládní neziskové organizace).

Díky tomuto dokumentu má průřezové téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech jako jediné detailní metodologickou podporu od státu, zastoupenou především formou Tematických okruhů globálního rozvojového vzdělávání pro základní školy (2015),¹² ale také již dříve publikovanými Doporučenými očekávanými výstupy, které byly zamýšleny pro všechna průřezová témata. Ve školním roce 2015/2016 byl seznam globálních a rozvojových témat vůbec poprvé přidán mezi povinnosti České školní inspekce. Mezi oficiální dokumenty, které nelze opomenout, patří i ty, které se zabývají Ekologickou výchovou a osvětou (viz sekce 4 pro identifikaci termínu) a udržitelným rozvojem. Ekologické aktivity jsou v českém prostředí hluboce zakořeněny již od posledních let komunistického režimu, kdy byly úzce spjaty s nezávislým antikomunistickým hnutím. V posledních letech jsou ekologická témata, zejména ta týkající se udržitelného rozvoje, stále více spjata s tématy Výchovy ke globálnímu občanství, potažmo globálního rozvojového vzdělávání.¹³ **Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj (2008)** rozšiřuje pojetí udržitelného rozvoje jako ryze

¹¹ Řízený Českou rozvojovou agenturou.

¹² Vydal Národní ústav pro vzdělávání, který byl založen roku 2011 spojením tří výzkumných pedagogických ústavů. Jedním z nich byl Výzkumný ústav pedagogický, jak je uvedeno v průvodních formulářích jednotlivých dokumentů v rámci projektu.

¹³ Základ pojmové konvergence mezi VGO a environmentálními tématy může být sledován až do roku 2000, kdy byl publikován Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty.

environmentálního tématu také o sociální a ekonomický rozměr. **Akční plán strategie na léta 2011 a 2012** (přijaty v roce 2011 a prodloužený do roku 2015) definuje klíčové koncepty Vzdělávání pro udržitelný rozvoj v ČR. Jedná se o rozvoj občanské participace a dobrovolnictví, vztah k místu, dále o téma udržitelné spotřeby a výroby a snižování sociálního napětí. Také uvádí potřebu zavedení moderních forem výuky.

2.2 FINANČNÍ PODPORA

Tradičně největším propagátorem a sponzorem globálního rozvojového vzdělávání je Ministerstvo zahraničních věcí. GRV podporuje v rámci programu nazvaného Globální rozvojové vzdělávání, výchova a osvěta, začleněného do celkového rámce Zahraniční rozvojové spolupráce. V posledních letech bylo různým aktérům přiděleno přibližně 15 milionů Kč ročně (2012: 12,7 mil. Kč, 2013: 16 mil. Kč, 2014: 14,9 mil. Kč, 2015: cca 15 mil. Kč).¹⁴ MZV dále kofinancuje projekty GRV sponzorované Evropskou unií (od roku 2014 v rámci tematického programu nazvaného Víceletý indikativní program na období 2014–2020 pro organizace občanské společnosti a místní úřady¹⁵).

Několik projektů zabývajících se aspekty GRV bylo financováno z Operačního programu EU Vzdělání pro konkurenceschopnost, který probíhal v rozmezí let 2007–2013 v rámci Prioritní osy Základní vzdělávání.¹⁶ Operační program EU Výzkum, vývoj a vzdělávání na období 2014–2020, který právě probíhá, obsahuje jednu prioritní osu zaměřenou na rovný přístup ke kvalitnímu předškolnímu, primárnímu i sekundárnímu vzdělání. S ohledem na předmět výzkumu je udržitelný rozvoj jedním z jejích průřezových principů s důrazem jak na environmentální aspekt, tak na aktivní občanství. MŠMT spustilo dotační program pro vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovu, který od roku 2015 obsahuje podsekcí Objevujeme Evropu a svět. Některé úspěšných projektů pokrývá některé aspekty GRV, ale většinou se týkají multikulturalismu.¹⁷ Další dotační program MŠMT s názvem Dotační program na podporu činnosti nestátních neziskových organizací působících v oblasti předškolního, základního, středního a základního uměleckého vzdělávání má jednu z priorit pro rok 2016 podporu rozvoje občanských kompetencí. MŽP podporuje několik vzdělávacích aktivit s environmentální tematikou, které jsou prostřednictvím různých programů také zacíleny na základní školy.¹⁸

¹⁴ Zdroj: Globální rozvojové vzdělávání. Proč je nezbytné pro českou společnost a udržitelný rozvoj. POLICY PAPER FoRS – České fórum pro rozvojovou spolupráci, 2015.

¹⁵ Multi-Annual Indicative Programme 2014–2020 for Civil Society Organisations and Local Authorities

¹⁶ Seznam výstupů tohoto operačního programu je k dispozici zde: <https://databaze.op-vk.cz/>

¹⁷ Seznam vítězných projektů tohoto Dotačního programu pro rok 2015 je dostupný na: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/vyhlaseni-poradi-uspesnosti-projektu-v-dotacnim-programu-na-4>

¹⁸ Např. projekt Ekoškola je financován z revolvingového fondu Školy příkladem udržitelného rozvoje; viz <http://www.ekoskola.cz/>

2.3 OKOLNOSTI ZAVÁDĚNÍ GRV DO ČESKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ

V ČR existují v podstatě dva proudy zavádění GRV do formálního systému základního vzdělávání na základních školách. První je propojen s poskytováním humanitární pomoci a rozvojovou spoluprací a druhý je spjat s přechodem od komunismu k demokracii a jeho dopadem na vzdělávací systém. Případně je možné doplnit ještě proud třetí, environmentální.

Zavádění GRV v rámci „rozvojové spolupráce“ se odehrává na dvou úrovních – vládní a nevládní. Vládní úroveň sahá až na konec 50. let 20. století v bývalém Československu. Rozvojová pomoc (jak se tehdy nazývala) měla různé formy, jako byla například přímá pomoc či profesionální a technická asistence. Tato rozvojová pomoc byla zacílena výlučně na socialistické země, neboť byla realizována v silně ideologickém kontextu. Jednou z nosných věcí, která se z tohoto období zachovala, bylo navázání dobrých vztahů s konkrétními zeměmi. Po pádu komunismu v roce 1989 byl veškerý druh pomoci omezen, ale v polovině 90. let 20. století byla v souvislosti se vstupem ČR do různých mezinárodních organizací (např. OECD) rozvojová pomoc obnovena. Postupně docházelo k jejímu rozšiřování, zvyšovala se také její efektivita a došlo k jejímu tematickému a teritoriálnímu vymezení (Konceptce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2002–2007 a Konceptce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010–2017).

Ministerstvo zahraničních věcí si uvědomovalo význam veřejné podpory pro aktivity zahraniční rozvojové spolupráce. Proto byl již v první koncepci z roku 2002 kladen velký důraz na globální rozvojové vzdělávání a osvětu, který se objevuje i v druhé strategii. MZV se tak stalo hlavním sponzorem aktivit GRV, konkrétně od roku 2004, kdy zavedlo speciální dotační program pro tuto oblast. V souladu s doporučením zprávy GENE¹⁹ se také stalo iniciátorem vytvoření Národní strategie pro globální rozvojové vzdělávání 2011–2015. Jak už bylo uvedeno, díky této strategii má průřezové téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech jako jediné z těchto témat detailní, ačkoli zatím krátce trvající metodologickou podporu.

Od začátku 90. let 20. století se zároveň začaly formovat humanitární aktivity nově se vytvářejících českých nevládních neziskových organizací jako autonomní odpověď na konflikty vznikající v různých místech postkomunistického prostoru (především v bývalé Jugoslávii a státech bývalého Sovětského svazu). Tento geografický prostor byl Čechům i občanům z ostatních postkomunistických zemí důvěrně známý. Vznikající NNO nejen úspěšně rozšiřovaly své aktivity, ale dařilo se jim také získávat podporu veřejného mínění pro humanitární pomoc²⁰ a spolu s ostatními pozdějšími aktéry také podporu rozvojové spolupráce, ve kterou humanitární aktivity často vyústily. Průzkum vedený společností NMS

¹⁹ Zkratka Global Education Network Europe 2008 (Evropská síť pro globální vzdělávání); viz http://fors.cz/user_files/narodni_zprava.pdf

²⁰ In Exnerová V., Hlavičková Z., Jelínek P., Kaplan M., Plesinger J. Zahraniční rozvojová spolupráce (Foreign Development Cooperation), 2008. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>

Market Research publikovaný v dubnu 2014 Českým fórem pro rozvojovou spolupráci²¹ ukázal masivní podporu české zahraniční rozvojové spolupráce (75 %), jakož i podporu výuky o globálních rozvojových tématech na českých školách (85 %).

Nevládní organizace si brzy uvědomily, jak je důležité informovat veřejnost o tom, co dělají a jaká je situace v zemích, kde působí. Začaly šířit informace prostřednictvím médií a s přibývajícimi zkušenostmi chtěly také představit danou problematiku hlouběji, proto začaly připravovat různé aktivity pro školy – publikace, setkání, kurzy či projekty. Tyto aktivity odpovídaly zvýšené poptávce ze strany mnohých učitelů, kteří neměli více méně žádnou podporu v tom, jak se ve výuce vypořádat s novou politickou situací. Každý den se v novém svobodném životě objevovaly nové podněty, informace, témata, která byla v zcela zásadním rozporu s životem na školách, jež stále ještě vyučovaly podle komunistických, totalitárních osnov. Tato tendence iniciovaná „zespod“ se na přelomu století konečně setkala se snahou ministerstva školství podpořit změny na školách „shora“.

Zde můžeme najít druhý zmiňovaný proud zavádění GRV do osnov formálního vzdělávání. Roku 2001 publikovalo MŠMT **Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (tzv. Bílou knihu)**, ve kterém je zmiňována potřeba změny na školách a který uvádí nové cíle a koncepce vzdělávání. Nový školský zákon z roku 2004 změny ukotvil a v roce 2005 vstoupil v platnost Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který předpokládal vytvoření tzv. průřezových témat včetně tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Vzápětí pak první školy připravily své Školní vzdělávací programy a od září 2007 podle nich začaly vyučovat.

S ohledem na nedávný vývoj v oblasti GRV, kde je pojem „udržitelný rozvoj“ postupně stále více chápán jako zastřešující termín pro GRV a environmentální výchovu, je potřeba zmínit i environmentální proud. Environmentální proud je úzce spjat s autonomními ekologickými aktivitami v období komunismu a byl jedním z prvních tehdejších projevů společenské autonomie, který nastolil silnou ekologickou/environmentální tradici. Tuto tradici mimo jiné reflektuje celková podpora environmentální výchovy a udržitelného rozvoje²² Ministerstvem životního prostředí a vznik husté sítě environmentálních center.

2.4 FORMY ZAVÁDĚNÍ GRV A KLÍČOVÉ BODY ZMĚNY

Zavádění GRV do formálního základního vzdělávání ve formě průřezového tématu nazvaného Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, jakož i jeho odraz v dalších tématech, má zatím krátkou tradici. V roce 2007 začaly základní školy postupně vyučovat od prvních tříd (začátek prvního stupně) a šestých tříd (začátek druhého stupně). podle

²¹ <http://www.fors.cz/pruzkum-verejneho-mineni/#.VpeWhfkrLIU>

²² Např. Projekt Ekoškola – viz www.ekoskola.cz či Škola pro udržitelný život – viz <http://www.skolaprozivot.cz/>
([http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/11thMeetSC/Documents/ECE.CEP.179 - 10 years of Learning.pdf](http://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/esd/11thMeetSC/Documents/ECE.CEP.179_-_10_years_of_Learning.pdf))

Rámcového vzdělávacího programu, nového kurikulárního dokumentu. Jde tudíž o poměrně nový model, a dosud nezbýval velký prostor pro případné změny.

Až v roce 2011 vydal stát první metodickou podporu v podobě publikace Doporučené očekávané výstupy jako metodická podpora pro výuku průřezových témat.²³ Již v ní byla obsažena změna – přechod od zaměření na evropský kontext ke globálnímu kontextu. Evropský rozměr byl nadměrně zdůrazněn především s ohledem na tehdejší politickou událost, jíž byl vstup České republiky do EU v roce 2004. V Doporučených očekávaných výstupech, ale i v dalších metodických materiálech zaměřených na definici tematických okruhů (Tematické okruhy globálního rozvojového vzdělávání pro základní školy) z roku 2015 je tento přechod důrazně doporučován.

2.5 HLAVNÍ AKTÉŘI

Ministerstvo zahraničních věcí

Hlavní propagátor a sponzor aktivit GRV v rámci Humanitární pomoci a Zvyšování povědomí o rozvojové spolupráci. Organizátor pracovních skupin pro Globální rozvojové vzdělávání.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

MŠMT je zodpovědné za celkovou koncepci vzdělávání včetně témat spojených s GRV, především ve formě průřezového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Financuje také některé projekty GRV v rámci širší podpory kvalitního vzdělávání, multikulturní výchovy či v poslední době aktivního občanství. Spolu s Ministerstvem životního prostředí koordinuje oblast Výchovy k udržitelnému rozvoji.

Ministerstvo životního prostředí

Ministerstvo životního prostředí zaštiťuje Udržitelný rozvoj a Environmentální výchovu. Financuje četné environmentální vzdělávací aktivity. Spolu s MŠMT koordinuje oblast Výchovy k udržitelnému rozvoji.

Národní ústav pro vzdělávání

Výzkumný ústav MŠMT. NÚV publikuje metodické materiály k Výchově k myšlení v evropských a globálních souvislostech.

Ústav pro další vzdělávání

Jako vzdělávací ústav MŠMT poskytuje další vzdělávání učitelům (včetně GRV). V roce 2015 organizoval Den otevřených dveří k Týdnu globálního vzdělávání na všech svých regionálních pobočkách po celé republice.

²³ Je nutné zdůraznit, že metodická podpora byla nesmírně potřebná, jelikož výzkum vedený Výzkumným ústavem pedagogickým (dnes součástí NÚV) z roku 2009 ukázal, že ze všech průřezových témat je to právě VMEGS, které je vyučujícími vnímáno jako nejobtížnější. Více informací viz http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2010/03/MOV_Prurezova-temata_metodicka-podpora.pdf

Česká rozvojová agentura

ČRA realizuje úkoly v rámci agendy rozvojové spolupráce České republiky. Řídí různé projekty a dohlíží na jejich realizaci (včetně projektů GRV).

Výbor pro vzdělávání k udržitelnému rozvoji (Vláda ČR)

Výbor zajišťuje propojení různých vzdělávacích iniciativ na základě principů udržitelného rozvoje a jejich zavádění do vzdělávacího systému ČR. Jeho členy jsou reprezentanti ministerstev, zástupci krajských úřadů a zástupci nevládních organizací.

Pracovní skupina GRV

Koncipovaná a vytvořená na základě Národní strategie pro GRV. Koordinuje mezioborové aktivity a aktivity ostatních aktérů spjatých se Strategií a její realizací.

Univerzity

Vzdělávají budoucí učitele, vytvářejí materiály a účastní se různých aktivit, jako je výzkum či recenzování materiálů.

Nevládní neziskové organizace

Poskytují informace o obsahu moderní metodiky, zároveň se ale účastní i na programové úrovni. České nevládní neziskové organizace zabývající se GRV jsou organizovány v rámci pracovní skupiny Globální rozvojové vzdělávání a osvěta českého Fóra pro rozvojovou spolupráci (FORS).²⁴ NNO se účastnily na přípravě mnoha oficiálních materiálů, včetně národní strategie Globálního rozvojového vzdělávání 2011–2015. V roce 2015 vydalo FORS policy paper **Globální rozvojové vzdělávání Proč je nezbytné pro českou společnost a udržitelný rozvoj.**

Krajské úřady

Krajské úřady mají na starosti školství v krajích. Vypracovávají krajské plány rozvoje vzdělávání.

Městské a obecní úřady

Mají na starosti správu školství v rámci komunit a jsou také částečně autonomní. Jsou zřizovateli základních škol. Jmenují a propouštějí ředitele škol a poskytují finanční prostředky pro školy (prostřednictvím přerozdělování prostředků ze státního rozpočtu).

²⁴ Česká platforma FORS je součástí evropské konfederace nevládních neziskových organizací CONCORD.

3. ANALÝZA POLITICKÉHO DISKURZU

3.1 SOUČASNÝ KONTEXT NÁRODNÍ STRATEGIE PRO GLOBÁLNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ

Národní strategie pro GRV byla v platnosti v letech 2011–2015. V roce 2013 bylo provedeno průběžné hodnocení a v roce 2015 byla na popud Strategie znovu aktivována pracovní skupina vytvořená v souvislosti s Evropským rokem rozvoje 2015, ve kterém končila lhůta naplnění Rozvojových cílů tisíciletí. Pracovní skupina byla koordinována Odborem rozvojové spolupráce Ministerstva zahraničních věcí. Roku 2015 byla sepsána hodnotící zpráva a MZV ve spolupráci s MŠMT, Českou rozvojovou agenturou, Národním ústavem pro další vzdělávání, Národním ústavem pro vzdělávání a FORS zorganizovalo konferenci s názvem Rozumíme současnému světu? V té době se také připravoval akční plán, jehož cílem je specifikace cílů Strategie a jejich sladění s Cíli udržitelného rozvoje. Kromě Pracovní skupiny GRV se velkou měrou zapojuje také Výbor pro vzdělávání k udržitelnému rozvoji, který byl přesunut z Ministerstva životního prostředí do kompetence vlády. V rámci Výboru spolupracují zástupci různých ministerstev, neziskových nevládních organizací a univerzit. Jeho působení je kromě jiného patrné při začleňování udržitelného rozvoje a aktivního občanství mezi hlavní cíle vzdělávání, jak je uvedeno ve Strategii vzdělávací politiky do roku 2020.

3.2 POSTOJE UČITELŮ K VÝUCE PRŮŘEZOVÉHO TÉMATU VÝCHOVA K MYŠLENÍ V EVROPSKÝCH A GLOBÁLNÍCH SOUVISLOSTECH (VMEGS)

Národní reforma vzdělávání, která změnila předchozí rigidně dané osnovy a posunula školy k větší autonomii, nebyla na všech školách přijata bez výhrad. Některé v ní viděly příležitost, jiné s ní však nesouhlasily. Všechny školy musely vytvořit svůj vlastní vzdělávací program včetně začlenění průřezových témat. Co se týče VMEGS, praxe ukazuje na tendenci učitelů redukovat GRV na jeho jednotlivé složky, jako jsou lokální ekologická témata nebo globální témata bez důrazu na lokální a globální propojení.

Výzkum z roku 2009 ukázal, že ze všech průřezových témat je výuka VMEGS učiteli vnímána jako nejobtížnější. Ačkoli existuje detailní metodická podpora vytvořená státem, zdá se, že učitelé o ní často vůbec nevědí. Na prvních i druhých stupních základních škol působí učitelé, kteří různá témata současného světa do výuky přirozeně zařazují a rádi tvůrčím způsobem zapojují nové způsoby a formy výuky (např. využití textů z dětské literatury, projekty či filmy). Jiní si však s globálním kontextem ve výuce nevědí rady a mnoho učitelů na prvních stupních považuje tato témata za zbytečná. Podle nich je důležitější, aby dětem pomohli porozumět lokálním podmínkám. Bohužel neexistuje žádný výzkum, který by poskytl informace ohledně velikosti obou výše zmíněných skupin.

V rozhovorech s klíčovými informanty byly identifikovány hlavní překážky výuky témat GRV: obtížnost hodnocení, na které učitelé nejsou školeni (především názorový posun), nejistota učitelů ohledně toho, jak chápat jednotlivé pojmy GRV, a také tlak ze strany různých aktérů požadujících jasné a očekávané výsledky.

4. SLOVNÍK POJMŮ

V České republice je nejrozšířenější pojem **GLOBÁLNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ (GRV)**. Jedná se o termín propagovaný zejména Ministerstvem zahraničních věcí a užívaný nevládními neziskovými organizacemi²⁵. Zástupce českého Fóra pro rozvojovou spolupráci, které zaštituje organizaci českých NNO zabývajících se rozvojovou spoluprací se účastnil diskuze v rámci CONCORDu (Evropské konfederace pro humanitární pomoc a rozvoj). Diskutovalo se o tom, zda mají být užívány pojmy „globální vzdělávání“ nebo „rozvojové vzdělávání“. K jasnému rozhodnutí nedošlo, je však zřejmé, že MZV klade důraz na „rozvojovou“ složku termínu, protože GRV je součástí agendy rozvojové spolupráce.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ve svých oficiálních dokumentech používá termín **VÝCHOVA K MYŠLENÍ V EVROPSKÝCH A GLOBÁLNÍCH SOUVISLOSTECH**. Metodické materiály publikované výzkumným ústavem financovaným MŠMT doporučují užívání pojmu **Výchova k myšlení v globálních souvislostech**, s důrazem na globální souvislosti. Školy nicméně dále využívají především původní termín nebo jeho zkratku. Existují jisté náznaky, že by se termín mohl změnit v souvislosti s předpokládanou revizí Rámcového vzdělávacího programu (očekává se nejdříve v letech 2017/2018).

V poslední době se v souvislosti s GRV stále více používají termíny jako **AKTIVNÍ OBČANSTVÍ** a **UDRŽITELNÝ ROZVOJ**. Je tomu tak i ve Strategii vzdělávací politiky do roku 2020, která je zmiňuje jako jedny z hlavních cílů vzdělávání. Soustavná podpora občanského vzdělávání byla přijata v únoru 2016. Ministerstvo životního prostředí běžně používá termín vzdělávání pro udržitelný rozvoj a v příslušných dokumentech ho uvádí také MŠMT (např. ve Strategii vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky 2008–2015). Tento pojem je také reflektován v krajských koncepcích vzdělávání a aktuálních operačních programech EU. V poslední době je termín udržitelný rozvoj stále více chápán jako zastřešující termín pro globální rozvojové vzdělávání a environmentální vzdělávání, ačkoli tato skutečnost zatím nebyla reflektována v žádných oficiálních dokumentech.

Je také nutno zmínit pojem **ENVIRONMENTÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ, VÝCHOVA A OSVĚTA**, jelikož jeho zkratka **EVVO** je na českých školách velice rozšířená. Obsah tohoto předmětu je převážně ekologický, proto tvoří pouze část pojmu jinak známého jako udržitelný rozvoj.

4.1 DEFINICE GRV A VZDĚLÁVÁNÍ PRO UDRŽITELNÝ ROZVOJ

Globální rozvojové vzdělávání (jak je uvedeno v Národní strategii pro globální rozvojové vzdělávání na období 2011–2015)

Globální rozvojové vzdělávání je celoživotní vzdělávací proces, který přispívá k pochopení rozdílů a podobností mezi životy lidí v rozvojových a rozvinutých zemích a usnadňuje porozumění ekonomickým, sociálním, politickým, environmentálním a kulturním procesům,

²⁵Jedna z těchto organizací provozuje webovou stránku přímo pod tímto názvem – <http://www.globalnirozvojovevzdelavani.cz/>.

které je ovlivňují. Rozvíjí dovednosti a podporuje vytváření hodnot a postojů tak, aby lidé byli schopni a ochotni aktivně se podílet na řešení lokálních a globálních problémů. Globální rozvojové vzdělávání směřuje k přijetí zodpovědnosti za vytváření světa, ve kterém mají všichni lidé možnost žít důstojný život.

Vzdělávání pro udržitelný rozvoj (jak je uvedeno v Národní strategii vzdělávání pro udržitelný rozvoj)

Vzdělávání pro udržitelný rozvoj je předpokladem k osvojení si takových způsobů myšlení, rozhodování a chování jedince, které vedou k udržitelnému jednání v osobním, pracovním i občanském životě. VUR se zejména zaměřuje na:

pochopení propojenosti a vzájemné souvislosti ekonomických, sociálních a environmentálních hledisek rozvoje, a to na lokální, národní i globální úrovni;

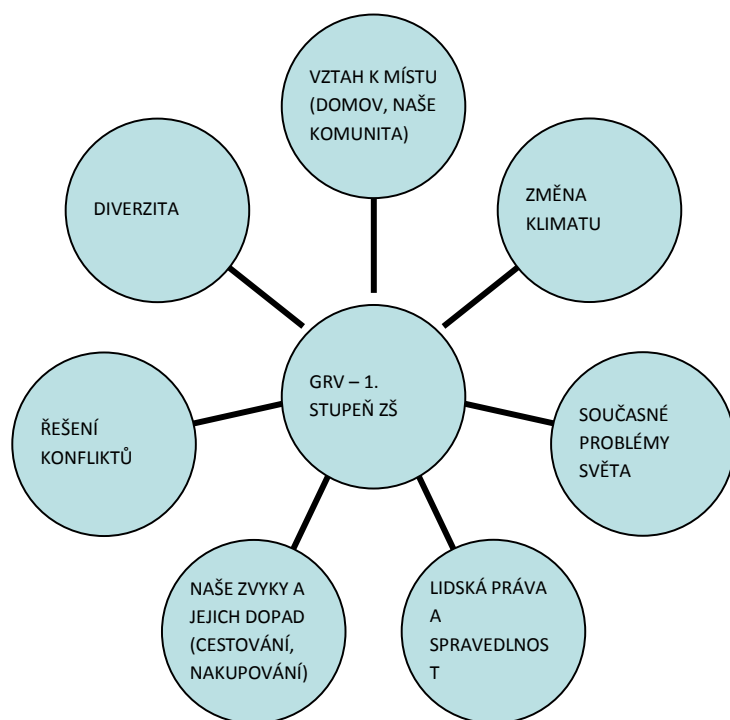
- vnímání udržitelného rozvoje jako celostního a systémového přístupu, který směřuje k ekonomicky prosperující společnosti a respektuje sociální a environmentální souvislosti a limity;
- rozvoj kompetencí (znalostí, dovedností a postojů) pro demokratické a svobodné rozhodování ve vlastním i veřejném zájmu v souladu s právem a s principy udržitelného rozvoje.

4.2 POJMY GRV

Je obtížné připisovat váhu jednotlivým pojmům GRV, jelikož existuje pouze jejich obecné pojmenování v jediném oficiálním materiálu (Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání 2011–2015) a teprve nedávno byly popsány detailněji v jediném metodickém materiálu (Tematické okruhy globálního rozvojového vzdělávání pro základní školy, 2015).

POJMY GRV, tak jak je popisuje metodický materiál, se nazývají Tematické okruhy globálního rozvojového vzdělávání pro základní školy:

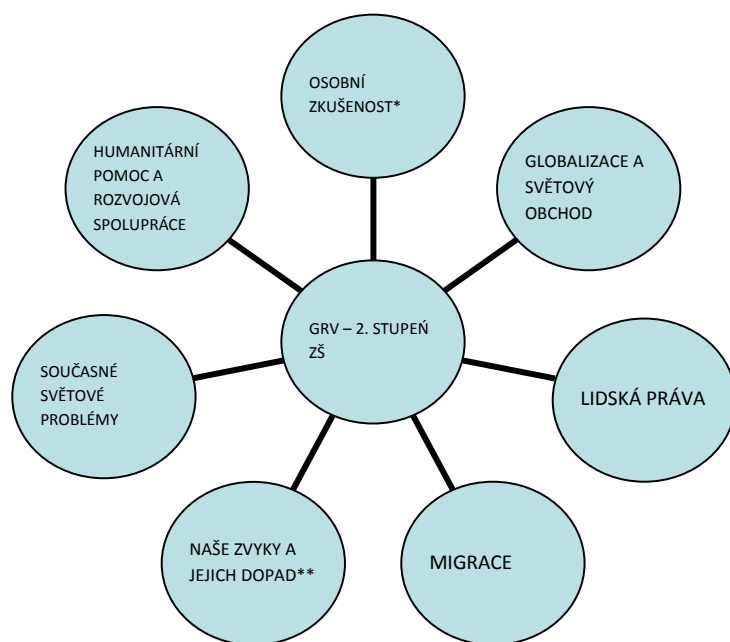
Obrázek 1: GLOBÁLNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ NA PRVNÍM STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL

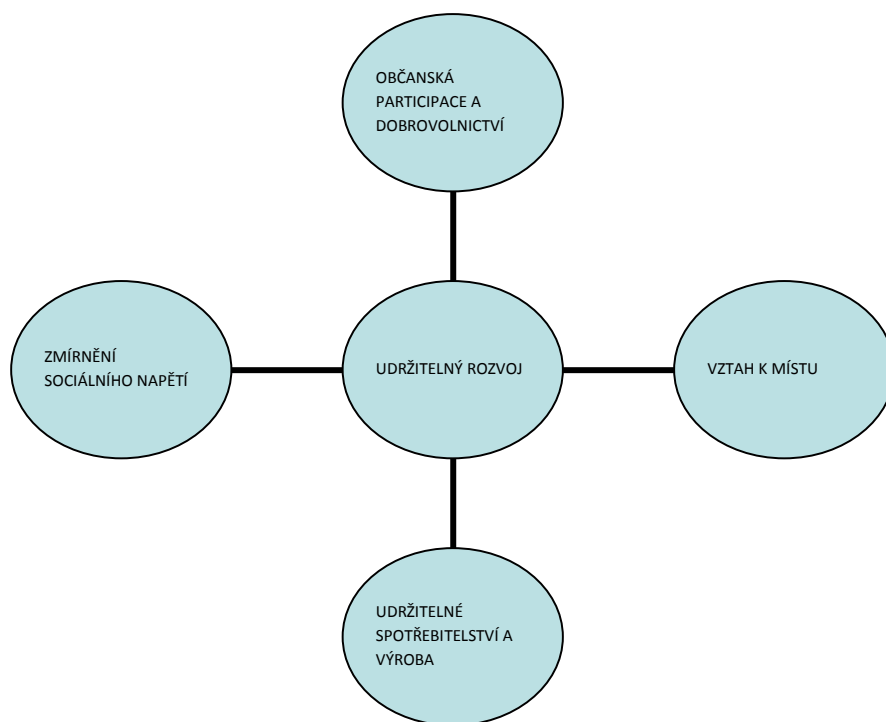
Obrázek 2: GLOBÁLNÍ ROZVOJOVÉ VZDĚLÁVÁNÍ NA DRUHÉM STUPNI ZÁKLADNÍCH ŠKOL

* Osobní zkušenosti – rodinné příběhy, naše komunita v minulosti a dnes, možnosti studia a práce v zahraničí

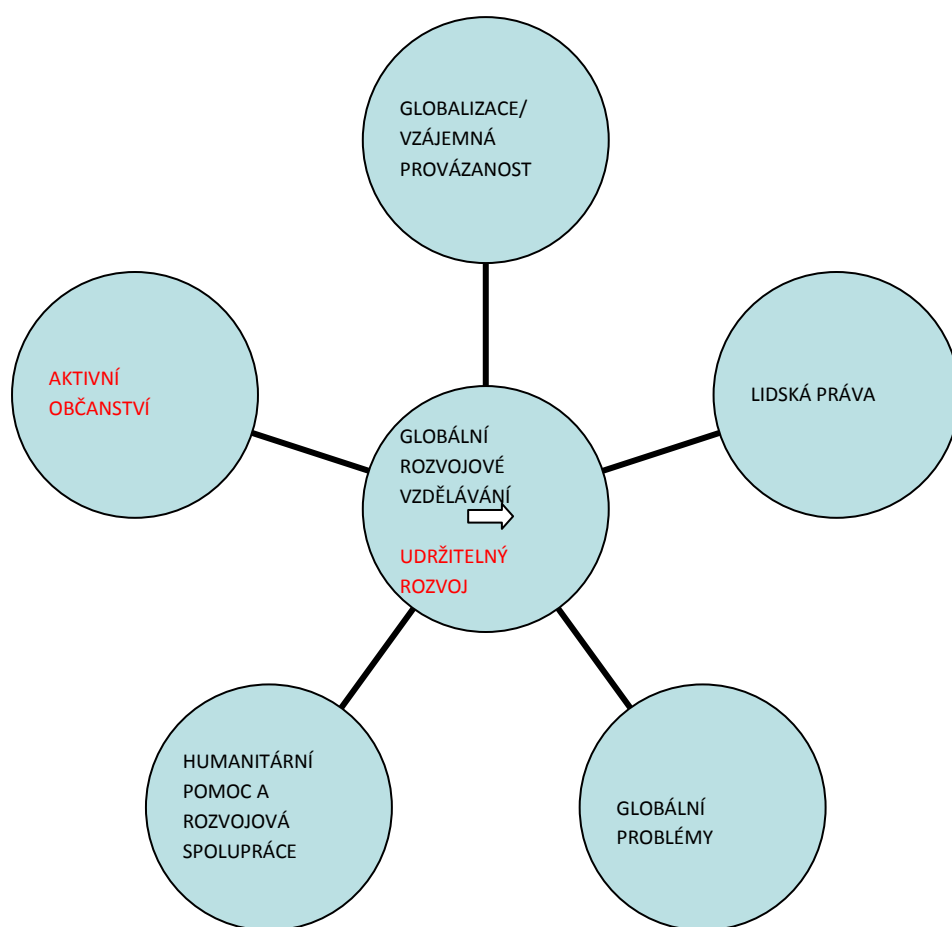
**Naše zvyky a jejich dopad – zodpovědné cestování, etické spotřebitelství

Obrázek 3: POJMY UDRŽITELNÉHO ROZVOJE, jak jsou popsány v Akčním plánu Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj pro roky 2011 a 2012 (prodlouženo do 2015). Předpokládá se, že v následujících letech budou vybrána témata jiná.

Obrázek 4: Celková situace GRV

NB: Podle Národní strategie pro globální rozvojové vzdělávání na období 2011–2015. Červeně vyznačené pojmy byly přidány (vyvozeny) na základě Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. Udržitelný rozvoj se stal zaštiťujícím termínem pro globální rozvojové vzdělávání a environmentální vzdělávání. Globální problémy zahrnují také environmentální problémy.

5. ZÁVĚR

Výchova ke globálnímu občanství je v českém kontextu obsažena v koncepci globálního rozvojového vzdělávání, pro které existuje konkrétní Národní strategie. GRV je propagováno zejména Ministerstvem zahraničních věcí, ale podporuje ho také Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. V 1.–9. ročnících základních škol je GRV součástí výuky různých předmětů a explicitně je uvedeno v povinném průřezovém tématu s názvem Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech. Přítomnost různých průřezových témat reflektujících skutečný život (včetně VMEGS) je důsledkem změn spojených s realizací národní reformy školství v ČR, která byla zahájena na přelomu tisíciletí a jejímž cílem byla změna zastaralého kurikula zachovaného ještě z doby komunismu. Průřezové téma Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech má metodickou podporu ze strany státu, konkrétně pedagogicky výzkumných institucí financovaných MŠMT. Přesto jsou v praxi témata GRV často vyučována formálně nebo izolovaně.

V poslední době se chápání tematiky GRV, které klade důraz na lokální a globální propojení, na politické úrovni posunulo směrem k zastřešujícímu pojmu udržitelný rozvoj, který v sobě zahrnuje různorodou globální, environmentální, sociální, ekonomickou a politickou tematiku. Takto chápaný pojem udržitelného rozvoje je prosazován především Ministerstvem životního prostředí a mnoho různých aktérů z různých oborů tento pojem považuje za vhodné pole pro spolupráci. Některé nejnovější dokumenty zachycují tento pojmový a obsahový posun, například Strategie vzdělávání k udržitelnému rozvoji nebo nejnovější Strategie vzdělávací politiky ČR, která zmiňuje udržitelný rozvoj a aktivní občanství mezi hlavními cíli vzdělání dnešní doby.

ČESKO-ANGLICKÝ SLOVNÍK POJMŮ

Globální rozvojové vzdělávání / Global Development Education

Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech / Education towards Thinking in European and Global Context

Vzdělávání k udržitelnému rozvoji / Education for Sustainable Development

Aktivní občanství / Active Citizenship

OBSAH

1. Metodologie
2. Analýza politického rámce
 - 2.1 Hlavní strategické dokumenty
 - 2.2 Finanční podpora
 - 2.3 Okolnosti zavádění GRV do českého vzdělávání
 - 2.4 Formy zavádění GRV a klíčové změny
3. Analýza politického diskurzu
 - 3.1 Současný kontext Národní strategie pro globální rozvojové vzdělávání
 - 3.2 Postoje učitelů k výuce průřezového tématu Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech (VMEGS)
4. Pojmy a jejich význam
5. Závěr

ZDROJE

1. Výzva k podání návrhů dotačního Programu na podporu vzdělávání v jazycích národnostních menšin a multikulturní výchovy na rok 2015 (2014). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/dotacni-program-msmt-na-podporu-vzdelavani-v-jazycich-1>
2. Výběrové řízení v rámci dotačního titulu „Globální rozvojové vzdělávání a osvěta“ pro rok 2015. Dostupné z: http://www.czda.cz/editor/filestore/File/dotace_2015/Vyhlaseni_dotace2015_RVO.pdf
3. Koncepce zahraniční rozvojové spolupráce ČR na období 2010-2017 (2010). Dostupné z: <http://www.czda.cz/editor/filestore/File/Zakladnidokumenty/Koncepce%20zahranicni%20rozvojove%20spoluprace%20na%20obdobi%202010-2017.pdf>
4. Vzdělávání k udržitelnému rozvoji – Akční plán strategie udržitelného rozvoje na pro roky ESD 2011 and 2012 (2011). Dostupné z: http://www.vlada.cz/assets/ppov/udrzitelny-rozvoj/vybory-rvur/Zapis_VpVUR_14-11-25_priloha-c--5_Akcni-plan-VUR-2011-2012.pdf
5. Exnerová V., Hlavičková Z., Jelínek P., Kaplan M., Plesinger J. (2008). Zahraniční rozvojová spolupráce. Dostupné z: <http://www.rozvojovka.cz/zahranicni-rozvojova-spoluprace-cr>
6. FORS. Globální rozvojové vzdělávání – Proč je nezbytné pro českou společnost a udržitelný rozvoj, Policy Paper (2015). Dostupné z: <http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/GRV-paper-fors-final-web.pdf>
7. FORS. Zpráva o Globálním rozvojovém vzdělávání v ČR v období 2008–2010 (2010). Dostupné z: http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/zprava_o_GRV_v_ceske_republice_v_letech_2008_20101.pdf
8. Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2005, upravená verze 2013). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>
9. Kubelková, J. (2013). Base Line Analysis of Integrating of GDE in Pre-Graduate Training (Základní analýza integrace GRV v pregraduální přípravě). Praha: Člověk v tísni.
10. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky 2015–2020 (2015). Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie/dz-rgs-2015-2020.pdf
11. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy Moravskoslezského kraje 2012 (2012). Dostupné z: http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/assets/sk/dz_msk_2012_fin_27_3.pdf

12. Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy Moravskoslezského kraje 2016 (koncept 2016). Dostupné z: http://www.msk.cz/assets/skolstvi/dz-msk-2016_prac_verze_2015-09-02_4.pdf
13. Metodický pokyn MŠMT k zajištění environmentálního vzdělávání a osvěty (2008). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/metodicky-pokyn-msmt-k-zajisteni-environmentalniho>
14. Národní strategii pro Globální rozvojové vzdělávání 2011–2015 (2011). K dispozici na: http://www.mzv.cz/file/612334/Narodni_strategie_globalniho_rozvojoveho_vzdelavani_pro_obdobi_2011_2015.pdf
15. O’Loughlin E., & Wegimont L. (Eds). (2008). Global Education in the Czech Republic. The European Global Education Peer Review Process (Globální vzdělávání v ČR. Evropský proces vzájemného hodnocení globálního vzdělávání). Amsterdam: GENE.
16. Operační program Vzdělávání pro konkurenceschopnost 2007–2013 (2007). Dostupné z: <http://www.op-vk.cz/cs/siroka-verejnost/zakladni-dokumenty-op-vk/op-vzdelavani-pro-konkurenceschopnost.html>
17. Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání 2014–2020 (2014). Dostupné z: http://www.msmt.cz/uploads/OP_VVV/Text_OP_VVV.pdf
18. Pastorová M. (Ed.).(2011). Doporučené očekávané výstupy jako metodická podpora pro výuku průřezových témat. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze. Dostupné z: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2011/07/DOV-ZV1.pdf>
19. Plán hlavních úkolů České školní inspekce na školní rok 2015/2016 (2015). Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Plan-hlavnich-ukolu/Plan-hlavnich-ukolu-Ceske-skolni-inspekce-na-s-%282%29>
20. Zpráva o plnění cílů předkládané Národní strategie pro GRV 2011–2015.(2015). Praha: Ministerstvo zahraničních věcí.
21. Školský zákon. Zákon č. 561/2004 (2004). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>
22. Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020 (2014). Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf
23. Strategie vzdělávání pro udržitelný rozvoj České republiky (2008-2015) (2011). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/strategie-vzdelavani-pro-udrzitelny-rozvoj-ceske-republiky>
24. Státní program environmentálního vzdělávání, výchovy a osvěty (2000). Dostupné z: [http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/\\$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf](http://www.mzp.cz/C1257458002F0DC7/cz/strategicke_dokumenty_evvo_cr/$FILE/OEV-OVO_SP%20EVVO-20081105.pdf)
25. Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha (2001). Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/bila-kniha-narodni-program-rozvoje-vzdelavani-v>

Rozhovory:

1. Jana Stará, PF UK, 19. 1. 2016
2. Hana Volná a Dita Villaseca B. Kubíková, MZV, Odbor rozvojové spolupráce, 21. 1. 2016
3. Aleš Dvořák, MŠMT, 11. 2. 2016

Zvláštní poděkování za podporu a informace Petře Skalické (Člověk v tísni) a Miroslavu Novákovi (Ministerstvo životního prostředí).

Autor: Martina Novotná

Z anglického originálu přeložila Michaela Konárková

Vzdělávací program Varianty společnosti Člověk v tísni, o.p.s.

Únor 2016

Výzkum byl realizován pro potřeby evropské srovnávací studie v rámci projektu Global Schools: svět ve výuce (1. 4.2015 – 31. 3. 2018). Odkaz na výzvu k předložení návrhů: DEVCO B 06/134863/C/ACT/EU Europe – 5.